
Kustannusjätti murrosten maailmassa

Kai Häggman: Avarammille aloille väljemmille vesille. Werner Söderström Osakeyhtiö 1940–2003. WSOY, 2003, Porvoo. 591 s.

■ Yrityshistoriat, silloin kun ne on kirjoitettu laajaan asiantuntemukseen pohjaten sujuvaan tyyliin, ovat muutakin kuin pelkkiä ylistyslauluja talouskilpailussa menestyneille liiketoimille. Parhaimmillaan yrityshistoria avaa näkymiä talous-, sosiaali- ja kulttuurihistoriallisiin kysymyksiin sekä yleiseen yhteiskuntakehitykseen. Tällainen teos on Kai Häggmanin kirjoittama, yhtiön 125 juhlavuodeksi ilmestynyt WSOY:n historian toinen osa *Avarammille aloille, väljemmille vesille*.

WSOY:n historian ensimmäinen osa, *Piispankadulta Bulevardille* (2001) päättyy siihen kun talvisodan ensimmäiset pommit putoavat Helsinkiin ja ”suomalaiset olivat todella yksin”. Toinen osa alkaa lauseella ”Talvisota jätti jälkensä kokonaiseen sukupolveen”. Sitä seuraavat aikalaistodistajien kuvaukset sota-ajan henkisestä ilmapiiristä. Häggman siis jatkaa tasan siitä, mihin hän ensimmäisen osa lopetti, ja tulee tarkastelussaan nykypäiviin saakka. Pääluvuiksi teos jäsentyy niin, että ensimmäinen luku käsittelee sota-aikaa (1940–44). Toisessa luvussa kohteena ovat toisen tasavallan vuodet (1945–51). Kolmannen luvun (1952–65) perustana on Väinö Linnan, hänen tuotantonsa ja sen suhde Kekkonen politiikkaan. Neljättä ja viidettä lukua hallitsevat suomalaisen yhteiskunnan poliittiset muutokset voimakkaat vasemmistotrendit, Neuvostoliiton suhteet, itesesensuuri ja glasnostin ajan avartuminen väljemmille vesille. Viimeistä lukua luonnehtii markkinatalous, pörssikurssit ja julkisuusmarkkinat. Edellä esitetyt lukujen luonnehdinnat ovat yksinkertaistavia. Häggmanin tekstin monikerroksisuudessa näkökulmat ja teemat punoutuvat ja purkautuvat jännittävässä draamana useammasta suunnasta useaan suuntaan.

Kustantamoiden historiat ovat usein olleet kirjallisuudentutkijoiden kirjoittamia: Otavan historiaa ovat kertoneet Rafael Koskimies (1946), Pekka Tarkka (1980) ja Pertti Lassila (1990), Kariston vaiheita on kartoittanut Juhani Nieminen (2000). Sen sijaan aikaisem-

man ennen Häggmanin teoksia julkaistun laajemman WSOY:n historian kirjoitti yhtiön 50-vuotisen toiminnan kunniaksi Yrjö A. Jäntti (1928). Gummeruksen laajan historian on puolestaan kirjoittanut lehdistöhistorioitsija Pirkko Leino-Kaukiainen (1990). Jäntin historia on yhtiön sisältäpäin kirjoitettu, samoin kuin aikoinaan Tammen alkutaivalta valottanut Jarl Hellemanin ja Untamo Utrion teos *Tammen neljännesvuosisata* (1968). Jokaisella näillä historiatyypillä on omat ansionsa: kirjallisuudentutkijoilla korostuu luonnollisesti kirjojen elämä, yhtiöiden sisältä kirjoitetuissa teoksissa pääpaino on tuotannollisissa seikoissa ja historioitsijat koostuvat kertomuksellisia ja tilastollisia faktoja. Häggmanin teoksessa kaikki ulottuvuudet ovat mukana ja tasapainossa.

WSOY:n patriarkka Jalmari ”Ukko” Jäntti kirjoitti 1945 *Suomalaisen Suomen* artikkelissaan ”Kustantajan tehtävä”, että kustantajat ovat taloudellisten riskien ottajia, jotka tekee työtään ei ”vain kauppiaan ajatuksin”, vaan tosi harrastuksesta, ”vakuuttuneina siitä, että suomalaisen julkaiseminen on hyödyllistä ja isänmaallista työtä”. Jäntti toi kirjoituksessaan esille kustannustoiminnan keskeisen dilemman kaupallisen ja (kansallis-)sivistyksellisen toiminnan ristipaineessa. Se on näkemys, jonka moni muukin kustantaja ja kustannustoimintaa tarkastellut tutkija on jakanut. Näin myös Häggman, joka jo teoksen alkupuheessa toteaa kuinka tietty kulttuurinen idealismi on aina kirja alalla ollut menestyksen ja pitkän iän salaisuus.

Suomalaisessa yhteiskunnassa kustannustoiminta onkin ollut niin sanotun sivistysporvarillisten sukujen projekti. Kustannusalan suuryrityksissä kyse on perheistä, jotka ovat jakaneet aikakausista riippuen käsitykset kansallisesta hyvästä, ja myös olleet näitä käsityksiä muokkaamassa. WSOY:n historiassa sivistykselliset ihanteet kulminoituvat Jänttien sukuun, ennen muita Jalmari ja Yrjö A. Jäntin toimintaan yhtiön johdossa. Suomalaisille suurkustantamoille talouden ja sivistyksen (valistuksen) liitto on ollut niiden perustamisesta alkaen leimallista. Kamppailu raharealismiin ja kulttuuriidealismiin välillä on usein kääntynyt vahvojen persoonien ansiosta jälkimmäisen voitoksi. Joskin Häggmanin painotuksia täydentäen on syytä todeta, että kustannuskonjunktuurien vaikeina aikoina, esimerkiksi välittömästi sodanjälkeen, myös suuryhtiöt ovat kovassa kilpailussa joutuneet antamaan periksi sivistysihanteistaan ja alistumaan kaupan tavaralogiikan ehtoihin. Ja nyt vuosituhannen vaihteessa fuusioiden ja yrityskauppojen myötä tämä kustannusalan perustava ristiriita näyttäisi entisestään kärjistyneen. Näin myös Häggmanin kokonaistulkinnan mukaan vaikkakin sijoituskauppojen lieveilmiöt, jotka WSOY:täkin ovat ravistelleet, jäävät juhlahistoriassa lähinnä maininnoiksi, vaille tarkempaa analyysia.

Suuri kertomus, jonka *Avarammille aloille, väljemmille vesille* -teos kertoo on tarina arvomuutosten paineessa vahtelevasta yhtiöstä, joka etenee kriisistä kriisiin. Ristiriito-

jen syyt palautuvat aikakaudesta riippuen poliittisiin, taloudellisiin tai kulttuurisiin tekijöihin. Häggmanin tapa käsitellä asioita ei kuitenkaan ole redusoiva: kriisien ja ristiriitojen syyt eivät yksinomaan ole poliittisia, taloudellisia tai kulttuurisia. Häggmanin historianäkemyksessä nämä tekijät punoutuvat toisiinsa ja lisäksi niihin sekoittuu aimo määrä henkilösuhteita ja toimijoiden persoonallista panosta. Kustannusala ei näissä tulkinnoissa ole hermeettinen, omalakinen toiminnanalueensa, vaan kohtauspaikka, jossa erilaiset yhteiskunnalliset tavoitteet ja intressiryhmät ottavat mittaa toisistaan.

Häggmanin teoksessa laaja-alaisuus ei tarkoita pelkästään sitä, että tutkija on perustanut kirjoituksensa monipuolisiin ja perusteellisesti kuvattuihin arkistoaineistoihin, vaan tämän lisäksi tulkintanäkökulmien moninaisuutta. Häggmanin perspektiivejä ovat muun muassa poliittinen, taloudellinen, sosiaalishistoriallinen ja tietenkin kirjallis-kulttuurinen. Lisäksi näkökulmat ulottuvat niin organisaatio- kuin toimijatasoille ja avaavat näin analyysin aikakausien mentaliteetteihin ja arvomaailmoihin saakka.

Häggmanin tutkimus puhuu – historiatutkimuksen tavoin – aineistonsa voimalla. Käytössään hänellä ovat olleet yhtiön arkistot ja laaja kirjallisuus- ja lehdistöaineisto. Lisäksi tutkija on haastatellut monia vaikutusvaltaisia wsoyläisiä. Aineiston laajuus ja monipuolisuus takaavat historian tutkimuksellisen paikkansapitävyyden mutta tekijä ei ole tyytynyt

teoksessaan pelkkään faktakoelmaan järjestelyyn. Hän uskaltautuu tekemään rohkeita mutta perusteltuja johtopäätöksiä ja liittää yhtiötä koskevat yksittäiset tapahtumat laajempiin kokonaisuuksiin. Tällä tavoin kertomuksellinen Häggmanin historianäkemyksen on, eikä tutkija sitä halua mitenkään peitellä.

Faktojen ja laajojen historiallisten rakennelmien lomassa Häggman on välillä tarttunut mielenkiintoisella tavalla juoruihin ja huhupuheisiin. Muun muassa WSOY:n vahvan miehen Hannu Tarmion eläkkeelle jääminen herätti huhupuheita, jotka väittivät tämän joutuneen pakkoeläkkeelle poliittisen painostuksen vuoksi. WSOY oli julkaissut kenraalimajuri Pentti Syrjän teoksen *Gruppen Finljändija* (1986). Siinä Syrjä kertoi muun muassa suomalaisupseerien kouluttamisesta Moskovassa. Ulkopolitiittisen salaisuuden julkaiseminen ei sopinut sotilasjohdon ja johtavien poliitikkojen pirtaan ja he yrittivät vaikuttaa Tarmioon niin yksityisesti kuin julkisestikin. Tällaisen sensuurimentaliteetin alla WSOY kävi omaan kamppailuunsa julkaisu-oikeuksiansa puolesta ja toi julkisuuteen Tarmiota ja yhtiötä kohtaan suunnatut painostustoimet. Häggmanin mukaan Tarmion eläkkeelle jäämisestä oli päätetty yhtiön sisällä jo paljon aikaisemmin.

Tällaiset ekskursionit inhimilliseen kurkisteluun, intiimin yksityisen ja tunnetun yleisen yhdistäminen ovat Häggmanin tekstin dynamiikan perusta. Tiettyä siloisuutta juhlaulkaisuissa aina on. Niin tässäkin teoksessa. Mutta kysy on pi-

kemminkin painotuksista kuin ikävien asioiden kiertelystä, ja ainahan asiasta kiinnostuneet voivat turvautua Hannu Tarmion yhtiön viimeisimpiä vuosikymmeniä käsittelevään tulkintaan *Hurmio tai turmio* (1998).

Historian viimeisellä sivulla Häggman kirjoittaa: ”Werner Söderström aloitti aikanaan kustannusyhtiönsä lähtemällä harjoittelijaksi Tukholmaan ja hankkimalla samalla Ruotsin-matkalla ensimmäiset modernit painokoneensa. 125 vuotta myöhemmin Söderströmin työn jatkajat matkustavat Tukholmaan ostamaan ruotsalaisia yrityksiä. Ehkä tämä kehityskaari kertoo jotain yleisempää myös Suomen historiasta?” Lopetus kuvaa osuvasti Häggmanin työn kokonaislinjaa ja sen viimeisestä lauseesta voi kysymysmerkin ja sanan ehkä jättää epäilyttä pois.

Risto Turunen